

COMUNICACIÓ

UN ASSAIG DE DIVULGACIÓ DEL PATRIMONI A LES ESCOLES: La ruta urbana de la indústria

María-Cruz SANTOS SANTOS

Introducció

No sé ni quan ni com va sorgir la idea de fer unes rutes urbanes per l'Hospitalet del Llobregat que ajudessin a conèixer-ne i conservar-ne el patrimoni. Jo vaig incorporar-me al projecte quan ja estava endegat. Amb el temps s'ha pensat en la necessitat de trobar noves rutes que ampliessin les que ja hi havia o fossin rutes "paral·leles", és a dir, rutes que combinessin itineraris ja existents i es donés un altre caire. Així va sortir la idea d'una ruta de la indústria de l'Hospitalet, i aquí sí que ja hi era jo.

La ruta és dissenyada, per emprar un mot de moda, d'una manera força ampla, així que aquell que la vulgui seguir, monitor, guia, mestre o simple curiós de la ciutat, la pot escurçar o modificar segons els seus criteris i necessitats. El treball fet consisteix en un plànol de la ciutat on han estat senyalades les fites d'interès, bé per la història de la qual ha estat testimoni o, sobretot, per l'edifici o material que encara hi podem contemplar. El plànol va acompanyat d'una petita explicació sobre els indrets a veure i d'una introducció adreçada al monitor sobre el procés d'industrialització de l'Hospitalet, des dels seus inicis als nostres dies. És aquesta introducció el que ara llegirem.

Aquest escrit no és una aportació de dades inèdites sobre el patrimoni industrial de l'Hospitalet. Ni tan sols és una nova interpretació de dades ja conegudes. Amb el text que segueix es pretén ordenar el que ja és conegut d'una manera que sigui fàcil d'utilitzar per a la seva divulgació.

Crec que la proximitat de l'Hospitalet a Barcelona i la seva dependència d'aquesta ciutat, que en tants casos ha esdevingut fatal per la ciutat, en aquesta ocasió pot ser ben útil perquè ha permès que en

aquesta ciutat poguem trobar restes de quasi bé totes les fases de la industrialització de Catalunya i, per tant, és ideal per seguir la Revolució Industrial a casa nostra sense sortir dels límits municipals. Els fulls que hi ha a continuació, doncs, estan escrits pensant en aquells que volen explicar la industrialització de l'Hospitalet seguint la de Catalunya, o la de Catalunya seguint la de l'Hospitalet.

La industrialització de l'Hospitalet ve marcada, al meu entendre, per dos fets. El primer és la seva proximitat a Barcelona, que atrau tota mena d'industrials, els quals, quan no troben lloc dins la ciutat, s'estenen per les rodalies. Aquest fet farà que per aquest municipi passin quasi bé totes les indústries, des de les alimentàries a les siderúrgiques (fins fa ben poc, aquí va haver-hi "La Farga", especialitzada en la producció de ferro), sense oblidar-nos del sector tèxtil, o les químiques. D'aquesta manera la nostra població va ser un testimoni actiu de quasi totes les etapes d'industrialització de Catalunya.

El segon fet rellevant és la manca d'uns recursos propis, tal com serien les mines de Fígols, que aboquessin la població en una direcció única. Quan aquest fet es va produir, amb l'erupció de les bòbiles, el fenomen no va ser prou important com per desbancar les altres indústries ja existents.

Fins al 1854

La industrialització de l'Hospitalet comença aviat. Encara que no hi ha proves concloents, sembla que en la darrerria del segle XVIII s'establiren diversos prats d'indianes a Santa Eulàlia, als voltants del que avui és el carrer de l'Aprestadora. Aquí semblen originar-se topònims que han arribat als nostres dies, com ara el "Prat de la Manta" o el "Prat dels Maons"; un altre prat existent fou el "Prat de l'Oso". De totes maneres aquests prats van desaparèixer sense que deixessin més record que uns quants noms, sens dubte perquè els propietaris eren foranis i cap lligam no els unia al municipi.

El 1820 s'inaugura el Canal de la Infanta que, venint de Molins de Rei, travessa el poble i salva un desnivell de 12 metres. Aquest desnivell presenta cinc salts d'aigua aprofitables per produir energia en quantitats modestes. El Canal de la Infanta representà una transformació de les activitats econòmiques del municipi. Primer, va permetre la

transformació de l'agricultura de secà en regadiu. Més endavant en el temps els seus salts d'aigua foren aprofitats com a força motriu per petites indústries: molins fariners, fideuers,... En realitat, i fins al 1854, resulta una mica exagerat parlar d'indústria o indústries, perquè no ho foren en el sentit modern de la paraula, no tan sols pel que fa als molins i empreses que hi havia a la vora del Canal, sinó també si ens referim a tots els petits tallers que apareixen al llarg del municipi. Segons en Joan Casas (1), al llarg del segle XIX creix la varietat d'artesans que viuen de la seva feina. També tendeixen a especialitzar-se i a diversificar-se les botigues. Apareixen petits tallers familiars que s'arrisquen a provar sort en àmbits menys tradicionals: fassines, fàbriques d'oli de vitrol, de botons, de llumins, de sabó, de midó, d'adobar pells. Hi ha un nombre creixent de teixidors manuals que tenen el teler a casa i propietaris de telers que ignorem si els tenien aplegats en un mateix local o distribuïts per les cases dels distribuïdors. De tot això res no en queda que pugui veure's.

De 1854 a la Primera Guerra Mundial

L'any 1854 marca una línia divisòria a la industrialització de l'Hospitalet amb dos fets prou importants: a Santa Eulàlia s'instal·la "*La Aprestadora Española, S.A.*" i el 26 de novembre s'inaugura la línia de ferrocarril Barcelona-Molins de Rei, que passa per l'Hospitalet i, a més hi té dues parades, una al centre, on encara és avui dia, i una altra a la Bordeta, ja desapareguda.

Un any més tard, el 1855, s'inaugura la doble via a tot el tram. La primera doble via d'Espanya.

El 1880 una nova línia travessa el terme a l'alçada de la Marina. Va a Vilanova. L'any següent, 1881, un tram nou enllaça el ramal de la costa amb el ramal de l'interior. Trenta-un anys més tard, el 1912, arribava el carrilet camí de Sant Boi. L'Hospitalet sembla així confirmar el seu caràcter immemorial de lloc de pas que havia tingut des dels temps dels romans. L'arribada del tren i les conseqüències que podria haver tingut en el desenvolupament de la indústria i el comerç local no semblen haver-se produït, almenys la constància que hi ha és que el transport de mercaderies des de l'Hospitalet va ser més aviat minso.

Més decisiu per la instal·lació d'indústries va ser la saturació que patiren primer Barcelona i després

Sants. La necessitat de sòl on instal·lar noves fàbriques fa que arribin a l'Hospitalet.

L'any 1863 es funda la primera fàbrica d'adobs artificials d'Espanya (2). Vint-i-cinc anys més tard trobem una fàbrica d'àcids, la d'en Josep Boada i Buïgas, que feia àcid clorhídric, àcid sulfúric i àcid nítric; quan es va crear aquesta fàbrica no se sap, però segur que ja feia anys que funcionava abans que figuri als papers de l'Hospitalet.

La vertadera indústria clau d'aquest període, i fins a mitjans del segle XX, fou la tèxtil. Ja hem esmentat "*La Aprestadora Española, S.A.*" a l'inici d'aquest apartat. "*La Aprestadora Española, S.A.*" pertanyia a l'anomenat ram de l'aigua, dedicada com estava al blanqueig, tenyit i aprest de teixits de cotó. L'any 1871 "*La Aprestadora*" passa a ser propietat d'Antonio Pareto. El 1856 apareix "*La Auxiliar Textil Algodonera, S.A.*", que sobreviuria fins a mitjans d'aquesta centúria. Abans d'acabar el segle noves fàbriques tèxtils s'hi afegien:

"Marqués, Queralt i Cia." el 1873, "Mena, Rocavert i Cia." el 1875. El 1899 es fundà "La Tecla Sala, SA" al costat del Torrent Gornal sobre terrenys d'un antic molí paperer i aprofitant l'energia que proporcionava un dels desnivells del canal. Fins a l'inici de la Primera Guerra Mundial apareixeran noves indústries: "Can Trinxet", que es comença a construir el 1902. A la Marina s'instal·la el 1903 Can Godó i Trias, dedicada al tèxtil de jute i el 1907 ve Can Vilumara a l'Hospitalet Centre. Can Vilumara era una fàbrica de seda afectada per la construcció de l'actual plaça Francesc Macià.

En aquests setanta-cinc anys apareix i es desenvolupa la que serà la indústria hospitalenca autòctona, la indústria de la construcció. S'hi assenta aprofitant les argiles blanquinoses que es troben al municipi (Collblanc, la Riera Blanca) i es desenvolupen lentament fins a la febre constructora de tombants de segle, que dóna un impuls decisiu a la fabricació de maons, losetes i altres elements de la construcció. La fabricació d'elements decoratius i domèstics no va formar part important d'aquesta indústria. La referència més antiga a una fàbrica de certa entitat és la que es fa a la fàbrica de Pau Cucurny, primer fabricant de maons refractaris d'Espanya, però l'expansió es produeix en l'últim terç del segle passat, que és quan s'instal·len les tres cases més importants: Can Cosme Toda (1885), Can Llopis (1885) i Can Batllori (1882

o 1884). Al costat d'aquestes tres hi ha un munt de bòviles grans i petites que es troben repartides per tot el municipi.

Cal esmentar aquí, tanmateix, la importància que tingueren les serradores de marbre de les quals només queden uns quants blocs abandonats al costat de la línia de tren de la costa.

Cap el 1910 trobem les primeres referències del que serà una de les indústries cabdals de l'Hospitalet, els forns de vidre. Tots se situen a Collblanc-La Torrassa i sabem que als anys 50 feien servir les arenisques de Montjuïc com a matèria primera.

Al final d'aquest període es produeix un canvi important en la utilització de l'energia, les indústries canvien els seus generadors de força. El 1910 s'instal·la la Companyia Barcelonesa d'Electricitat a La Torrassa, fet que permet el canvi de les velles màquines de vapor pels motors elèctrics.

1914-1930

La Primera Guerra Mundial comporta per a l'Hospitalet, com per a tot Catalunya, la possibilitat de l'expansió. Durant aquells anys, fins al 1920, es refermen totes les indústries existents i alguns sectors poc representats adquireixen ara una nova importància, com és el cas del sector químic i del sector metal·lúrgic, sense que els sectors ja afincats (tèxtil, de la construcció i del vidre) perdin la seva envergadura.

"Can Trinxet" amplia les seves instal·lacions l'any 1916. També per aquestes dates arriba "Caralt i Pérez" (indústria del cànem) a l'Hospitalet. Així mateix, les bòviles es veuen incrementades amb la de B.Bonet el 1918 o "La Redentora" el mateix any.

L'autèntica embranzida la reben de tota manera les indústries químiques amb tres noves fàbriques (3): La fàbrica de guano de Bonaventura Stor (1914), la "*Sociedad Barcelonesa de Colas y Abonos*", El Canyet (1914) i la fàbrica de productes derivats del sofre segons el sistema Meyerhoff (1916).

Al sector metal·lúrgic destaca l'obertura dels "*Altos Hornos de Cataluña*" el 1916 en els locals de l'actual "Farga". No és una novetat, en realitat és la

continuació d'una foneria ja existent, Can Bori, de 1902. També hi apareixen les "Foneries Escorça".

En un sentit rigorós caldria parlar d'una nova etapa en iniciar-se la Dictadura, però de 1923 a 1930 l'expansió continua, i és per això que crec més convenient no fer-hi cap nova divisió. La Dictadura, entre d'altres objectius, va tenir el de mantenir una situació econòmica fictícia, fent creure que els temps d'expansió dels anys de la Gran Guerra encara continuaven. De moment va funcionar, i la crisi no es va fer present. Can Cosme Toda, fabricant de ceràmiques, s'amplia el 1926; Can Trinxet queda integrada a "La Unión Textil Algodonera" i el 1927 comença a treballar la fàbrica de teixits "Albert Germans".

La República

En els vuit anys que durà la República cal distingir dues parts clarament separades pel 18 de juliol de 1936.

A la primera part observem l'impacte de la crisi que la Dictadura havia retardat i que ara esclata. Desapareixen empreses com ara P. Solana, fabricant de teixits, o "Amat i Cia.". D'altres tanquen, com "Can Trinxet" o "Cosme Toda", per tornar a obrir anys després.

La situació de crisi queda reflectida sobretot en el gran nombre d'aturats als quals l'Ajuntament es veu impotent per auxiliar.

Malgrat això, no tots els sectors entren en crisi. El sector del vidre creix, com també la construcció, mentre que la ceràmica (a despit del tancament de "Cosme Toda") i la metal·lúrgia mantenen la producció.

Esclatada la Guerra Civil, bona part de les indústries es van col·lectivitzar. Ho van fer totes les que eren més grans, vint en règim de col·lectivització i setze en règim de control obrer. Dos sectors van ser autoritzats per la Generalitat a agrupar-se segons una possibilitat que preveia el Decret de Col·lectivitzacions; van ser els de la ceràmica i dels mosaics. D'entre les indústries col·lectivitzades destaquen: "Albert Germans", "Auxiliar Textil Algodonera", "Tecla Sala", "Cosme Toda" (4)...

1955-1962

La postguerra i l'etapa autàrtica fou per a l'Hospitalet tan trista com per la resta d'Espanya. Res no es mou en aquests anys fins al 1955, quan s'instal·la la factoria de cotxes SEAT al municipi i es converteix en un element clau per a la vida del poble. Segons Joan Casas (5), de 1956 a 1962 s'instal·len cinc-centes noves indústries. Des de 1945, funciona la "*Manufactura de Armazones y Gafas, S.A.*" i la "*S.A. de Cristales Opticos*" des de 1950.

El caire d'aquestes indústries fou diferent de les creades abans de 1940. Moltes d'elles foren subsidiàries de la SEAT o de la "*Maquinaria Cinematogràfica, S.A.*" (la coneguda OSSA) i, per tant, caldria situar-les en el ram de l'automòbil.

Tot i així, en aquests anys la indústria tèxtil continua sent la més important, seguida ara pel ram del metall. Encara que ocupi el primer lloc, el ram tèxtil d'aquest període no és dinàmic. Les indústries existents havien estat totes fundades abans de 1930 i, encara que fan un esforç per modernitzar la seva maquinària, no tenen l'empremta dels anys anteriors.

Les indústries alimentàries van tenir una estrella a la fàbrica de "Pepsi-Cola", signe dels nous temps alhora que noves indústries apareixien, pertanyents a nous sectors, com ara la indústria de l'electricitat, amb la seva fàbrica més important, la "Vanguard".

És, en definitiva, un moment de canvi en l'economia del poble. Els nous sectors prendran el relleu i desbancaran als més tradicionals, que arriben a desaparèixer o quasi desaparèixer.

La crisi

La crisi va esborrar bona part de la indústria. Per explicar-ho no n'hi ha prou amb parlar de la crisi econòmica. Moltes indústries hagueren de marxar perquè la ciutat havia evolucionat, no quedaven espais lliures i s'havien convertit en perilloses per a la salut, o el sòl que ocupaven s'havia revaloritzat massa. D'aquesta manera desapareixia "La Farga", després d'una forta campanya dels veïns per fer-la fora, el seu espai és ara lloc recuperat per l'Ajuntament i destinat a fires i certàmens. Com

també ha recuperat la "Tecla Sala", l'última gran empresa tèxtil que desapareixia a la dècada dels anys 70. El sector tèxtil és ja història. Plegaren Can Godó i Trias, Can Vilumara... Queda encara "Albert Germans".

Tampoc queda res de la punyent indústria de la construcció. Les bòviles desaparegueren una a una víctimes de l'especulació que desencadenà l'últim allau immigratori dels anys 60. La poderosa Can Cosme Toda és avui una distribuïdora de Porcelanosa, la fàbrica no és aquí.

Millor sort ha tingut la indústria del vidre. Plegà Can Rovira, a la Torrassa, i d'altres, però encara queden fàbriques, la "*Fàbrica de Cristal Obrera La Torrassa*" n'és una, i n'hi ha més.

Avui

D'avui és difícil fer història perquè l'estem construint. Sembla que el final de la crisi econòmica ha arribat. L'Hospitalet ja no pot oferir el seu sòl a bon preu per a la construcció de noves fàbriques com fa cinquanta anys. La transformació de la ciutat s'havia consumat abans de 1973, any, per dir-ne un, en que va començar la crisi econòmica. També fóra perillós una intensa industrialització atesa la densitat d'habitants que hi ha a la ciutat. Tothom diu que ens hem convertit en una ciutat de serveis, de magatzems i comerç. Malgrat tot, un passeig per la Carretera del Mig ens farà adonar que això no és del tot veritat. Al costat de grans naus que es fan servir de magatzem hi ha fàbriques com ara "Espuga, SA" (escorxador d'aus i ultracongelats) i "La Casera", del ram alimentari, o "*Mecalux*", fabricant de prestatgeries metàl·liques, tallers de confecció importants com ara "*Novias Cid*", etc. que fa que continuï sent cert allò que es deia al principi d'aquesta comunicació: que a l'Hospitalet hi ha traces de totes les èpoques industrials de Catalunya i de quasi bé totes les indústries.

NOTES

1) CASAS, Joan: *De pagesos a aturats: Notes sobre la història de les transformacions urbanes a l'Hospitalet del Llobregat*; "Quaderns Urbans 3"; Ajuntament de l'Hospitalet, Ponència d'Ensenyament, Dinàmica Educativa).

2) CODINA, Jaume: *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*; Barcelona, 1971.

3) CAMOS I CABECERAN, Joan: *L'Hospitalet. La història de tots nosaltres (1930-1936)* Barcelona, 1985

4) SANTACANA, Carlos: *Poder local i canvi socioeconòmic: L'Hospitalet de Llobregat (1936-1939)*, a *Identitats* núm.0; tardor 1987

5) CASAS, Joan: *Opus cit.*

BIBLIOGRAFIA

CAMOS I CABECERAN, Joan: *L'Hospitalet. La història de tots nosaltres (1930-1936)*; 1^a ed., Barcelona, 1985

CASAS, Joan: "De pagesos a aturats. Notes sobre la història de les transformacions urbanes a l'Hospitalet de Llobregat" a *Quaderns Urbans*, 3

CASAS, Joan: *La formació de la indústria a l'Hospitalet del segle XIX*; L'Hospitalet, 1985

CODINA, Jaume: *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*; Barcelona, 1971

IVERN, Francisco: *Hospitalet de Llobregat municipio suburbano*; Barcelona, 1962

SANTACANA, Carlos: "Poder local i canvi socioeconòmic: l'Hospitalet de Llobregat (1936-1939)" a *Identitats*, núm.0; tardor 1987

COMUNICACIÓ

LA FÀBRICA TECLA SALA, SEU DEL CENTRE CULTURAL METROPOLITÀ

Xavier MARCÉ I CAROL

Una ciutat, una identitat

A ningú no se li escapa que una de les constants més transcendents en els darrers anys a la ciutat de l'Hospitalet ha estat la recerca de la seva identitat. Evitar el que en paraules d'Ignasi Riera podria significar la mort per absorció.

Recerca d'identitat que planteja un doble problema: d'una banda, la necessitat de recuperar una memòria històrica perduda, però inevitable i pre-existent, i d'altra, la necessitat de crear signes i ritus que ajudin a generar una nova memòria col·lectiva.

Quan llegim en una enquesta que una part considerable dels ciutadans de l'Hospitalet creuen que viuen a Barcelona caldria fer-se dues preguntes: Saben els enquestats de l'existència d'una ciutat anomenada l'Hospitalet? I, en segon lloc, Quina opinió els mereix el seu hàbitat residencial?

Molt probablement descobriríem que les respostes tenen una significativa lògica barcelonina, és a dir: per a ells l'Hospitalet és una ciutat que forma part d'una ciutat més gran que es diu Barcelona, i a més que viuen en una de les zones més pobres d'aquesta ciutat de ciutats.

L'Hospitalet -en aquests moments punta d'un continuïtat urbà- formarà part en els propers anys -finalment rodejada- d'una immensa massa urbana. Davant d'aquesta realitat, que més enllà dels possibles elements de gestió i coordinació conjunts és inequívocament física, caben moltes posicions; des de la fugida comarcal (?), fins a l'absorció definitiva. En tot cas, la lluita per aconseguir allò que enuncíem com a títol del capítol **una ciutat, una identitat** no passa per cap de les solucions extremes proposades.